

Dertig idealistische jaren op De Vaan (1)

Arie N. Vaandrager
(1879-1950)

Ongekende hygiëne in de melkstal en gedurfde investering bij het vee zorgden voor een unieke onderneming

De hygiënische melkstal bij Rotterdam diende in eerste instantie de gezondheid van de mens, speciaal die van de zuigelingen. Er was ook ruimte voor veeverbetering, zeker toen Janus Stehouwer de directie voerde. In twee delen het verhaal van een boeiende episode.

In de zomer is de bouw voltooid en op de achtste oktober 1908 vindt de jonge directeur Arie Nicolaas Vaandrager het de hoogste tijd de pers uit te nodigen op de boerderij. En zo verschijnen enkele dagen later in vijf verschillende bladen de verhalen over die opzienbarende nieuwe vestiging aan de Bergweg in het noorden van Rotterdam: de hygiënische melkstal 'De Vaan'.

Vaandrager vertelt daarin over de eerste plannen, al weer meer dan een jaar geleden. Over de alliantie, die ziekenhuisdirecteuren, vermogende kooplieden en een ondernemende veehouder hebben gesloten. Vanuit Duitsland, waar de hoogleraar Alexander Backhaus al in 1894 belangrijke ontdekkingen deed op het gebied van zuigelingenvoeding, is het signaal gekomen dat koemelk kon dienen als uitstekende vervanger van moedermelk. Maar dan moest die wel rauw worden gedronken en dus worden gewonnen van kerngezonde koeien in een melkstal, waar een hygiëne werd toegepast, die deed denken aan een operatiekamer. En daaraan ontbrak het op de praktische boerderijen, zeker in de buurt van Schiedam en Rotterdam, waar men het met de voeding en de reinheid traditiege trouw niet al te nauw nam. Incidenteel werd er melk aangevoerd van de modelstal Oud Bussem in het Gooi, al enkele jaren in bedrijf en met driehonderd koeien van ongekende omvang. 'Maar na een lange spoorreis was de melk al wat bedaad', zo drukt Vaandrager zich behoedzaam uit. Vandaar de

noodzaak zich in Rotterdam te beraden over een eigen melkstal. Het voortouw werd genomen door Lambertus Bernardus de Monchy en Gabriël Hermanus de Moll van Charante, als respectievelijk geneesheer-directeur en als voorzitter verbonden aan het in 1863 opgerichte Sophia kindziekenhuis in Rotterdam. Samen met Vaandrager brachten ze 40.000 gulden bijeen en enige 'gegoede stadgenooten' zorgden ervoor dat 'een ton gouds' op tafel kwam om de boerderij te bouwen. Die kwam aan de Bergweg omdat men daar over elektrische verlichting en over waterleiding kon beschikken: noodzakelijke voorwaarden, zo legt Vaandrager de heren van de pers uit.

Plechtige handeling

Hij gaat hen voor, de 29-jarige Arie Nicolaas Vaandrager, in 1879 geboren op boerderij 'De Phenix' in de polder Charlois, even ten zuiden van Rotterdam. Vader Hendrik Cornelis Vaandrager was bij de gemeente en het waterschap een zeer gewaardeerd bestuurder. Dat bleek na zijn dood, op 61-jarige leeftijd in 1895. Hij was tweemaal getrouwd geweest: uit het eerste huwelijk werden zes kinderen geboren, uit het tweede elf. Arie Nicolaas was de oudste (nog levende) zoon en werd bij vaders overlijden als zestienjarige samen met zijn moeder belast met het runnen van het bedrijf. 'Hij kreeg kracht naar kruis', zo staat geschreven in de genealogie van het geslacht Vaandrager.

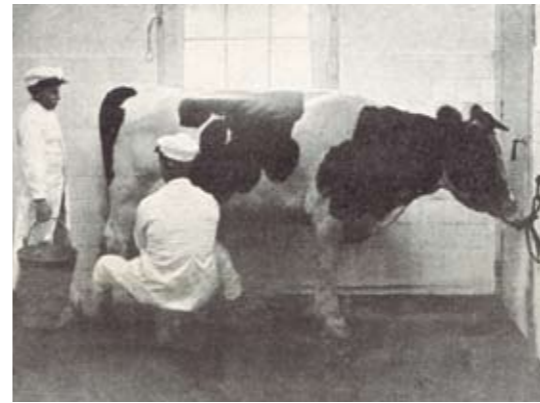
Toen zijn jongere broers het ouderlijke boerenbedrijf konden voortzetten, liet hij aan de Lagedijk bij Charlois een nieuwe boerderij bouwen: 'De Beukhoeve.' Maar de 'Beukboer' bleek evenals zijn vader een geboren bestuurder. Hij werd dijkgraaf van de polders, voorzitter van de Zuid-Hollandse bond van melkveehouders en lid van Gedeputeerde Staten. Nog eerder – hij stond op het punt te trouwen met Helena Aardina Leenheer – nam hij samen met de Rotterdamse medici het voortouw bij de oprichting van NV de hygiënische melkinrichting 'De Vaan' op 1 november 1907.

Bijna een jaar later staat de boerderij er en ook de eerste koeien zijn binnen. Er is plaats voor 38 dieren, maar nu zijn het er nog maar 16. Het kost veel moeite geschikte dieren te vinden, vertelt hij aan het verbaasde journaal. 'Wij zijn al tevreden indien van zes aangekochte koeien er vier kunnen behouden worden voor ons bedrijf. De ongeschikte verkopen we weer.' Vaandrager legt uit dat de meeste koeien bij inspectie door Anske Lam van de Rijksseruminrichting niet voldoen aan de strenge veterinaire eisen. Ze reageren positief op tbc bijvoorbeeld.

Ja, hier worden speciale eisen gesteld, daarvan raken de journalisten overtuigd. Aan de verlichting bijvoorbeeld, want 'nietwaar, 'n boer is al tevreden als die de uier voelt, hier wil men 'm zien', zo schrijft de Maasbode. Om elk besmettingsgevaar uit te sluiten 'staan de koeien het gehele jaar op stal', aldus het Rotterdamsch Nieuwsblad, dat meldt dat 'de staarten steeds zijn opgebonden'.

De Telegraaf pakt ook flink uit: 'De dieren worden in de hoogste mate zindelijk gehouden, alle dagen geroskamd en vinden er een gemakkelijk bed stroo om op te liggen.' De koeien worden elke keer voor het melken ('s ochtends en 's avonds om half vier) 'met schoon water afgespoeld en gedroogd.'

De Nieuwe Rotterdamsche Courant noemt het melken 'een vrome culte der reinheid': 'De koeien zien na de was-

Uiterste hygiëne in de melkstal

Ook aan de reinheid van de melkflessen werd veel aandacht besteed

De stier Dirk en vier registerkoeien: inzending van De Vaan op de nationale tentoonstelling Den Haag 1913

Het ontbrak de koeien aan niets in de modelstal

sching zoo blank, als men zich geen koeiehid, geen koeiesztaarten en geen uiers voor kan stellen.' De verslaggever is bijna lyrisch over de melkstal: 'De tegelvloer, waar de plechtige handeling geschiedt, is zonder vlekje of stofje.' Ten slotte: ook de mededeling dat 'elke arbeider vast eenmaal per week in het bad moet', dat summum van hygiëne haalt de krantenkolommen.

Aan het eind van de rondgang mag de vraag natuurlijk niet ontbreken: vanwaar de naam? Het Rotterdamsch Nieuwsblad: 'De directeur, die tevens de peetvader van de onderneming is, want wijl zijn naam Vaandrager luidt, vond men 't geestig en adrem de inrichting "De Vaan" te noemen, bestuurt, met de

bekwaamheid van een praktisch en wetenschappelijk ervaren veehouder, het bedrijf.'

Naar Hilligersberg

De kwaliteitsmelk van 'De Vaan' werd al snel populair, ondanks het feit dat de prijs pittig was. In 1908 kostte drie kwart liter 20 centen (dat zou nu ruim 2 euro zijn), terwijl zieken de helft moesten betalen. Daardoor bleef de Vaanmelk voor een groot deel van de stadsbevolking financieel onbereikbaar, maar het door de gemeente ingestelde melkfonds moest op dit gebied soelaas bieden. Zeker toen de melk ook buiten Rotterdam populair werd, moest de melkveestapel van 'De Vaan' uitgebreid worden.

Vanuit de boerderij in Hillegersberg gingen de melkbezorgers de stad in

De oorspronkelijke boerderij met 38 standen aan de Bergweg werd zelfs veel te klein en dus besloot de NV tot de bouw van een nieuwe, veel grotere boerderij aan de straatweg in Hilligersberg, ietsje noordelijker. Voor Arie Vaandrager het signaal dat de onderneming het ook zonder zijn directe leiding wel zou redden. Hij vertrok weer naar 'De Beukhoeve' aan de zuidzijde van Rotterdam, waar de gemeente intussen bij diverse familieleden grond had aangekocht voor stadsuitbreiding.

Hij wist er nog vele percelen land te huren om de snel groeiende koppels jongvee van 'De Vaan' te laten grazen. Enkele jaren na zijn dood in 1950 werd de boerderij – waar toen zijn zoon-naamgenoot boerde – afgebroken, Charlois werd een deel van de stad en het Vaanplein werd een verkeerscentrum.

Bij 'De Vaan' werd in 1911 de jonge, 26-jarige Adrianus (Janus werd hij genoemd) Stehouwer benoemd als Vaandrager opvolger. Hij kwam vanuit de ouderlijke boerderij bij Zwijndrecht naar de Bergweg. In het eerste proefjaar woonde hij er met zijn zuster Barbara. Toen hij in 1912 trouwde met Lijntje Leenheer nam hij definitief zijn intrek op de nieuwe boerderij, die hem direct ook nieuwe kansen bood.

Meer nog dan Arie Vaandrager was Janus Stehouwer een liefhebber van koeien. Niet dat er in enig opzicht werd getornd aan de handhaving van de hygiëne, maar de nieuwe directeur besepte dat de kwaliteit van de koeien extra glans aan de onderneming zou geven. Al in 1912 liet hij de eerste tientallen koeien inschrijven in het register van het NRS. Bovendien besepte hij: door verhoging van de productie zouden de afzetmogelijkheden stijgen.

Friese voorkeur

Stehouwer zocht contact met de pas in Wageningen afgestudeerde Reinder Gerlofs Anema, een Friese boerenzoon die in zijn studentenjaren tot in Brussel hoge kaatsprijzen had gewonnen. Hij zou naderhand als rijksveeteeltconsulent in Overijssel een glanzende carrière maken. Anema was in 1912 (met z'n 24 jaar) al een gevestigde veekenner en speciaal kende hij de Friese stallen prima. Vooral omdat de tbc-bestrijding al flink vorderde in Friesland lag het voor de hand dat de nieuwe aankopen daar plaatsvonden. En bovendien: Stehouwer en Anema hadden voor een goed deel eenzelfde kijk op koeien.

Janus Stehouwer

Al in 1913 mocht 'De Vaan' een delegatie inzenden op de nationale tentoonstelling in Den Haag. Binnen de grote Zuid-Hollandse delegatie viel die min of meer uit de toon. Want achter de eenjarige stier Dirk – een bekende Zuid-Hollandse naam in die periode – liet Stehouwer een viertal koeien van zes tot acht jaar oud opdraven, die belangrijk melkrijker oogden dan de gemiddelde Zuid-Hollandse. 'Voorzeker een bewijs dat het de ijverige directie van dezen stal ernst is om naast productie ook het exterieur zeer hoog te houden', aldus een speciale vermelding van de bekende Zuid-Hollandse keurmeester M. C. van Buuren in De Veldbode.

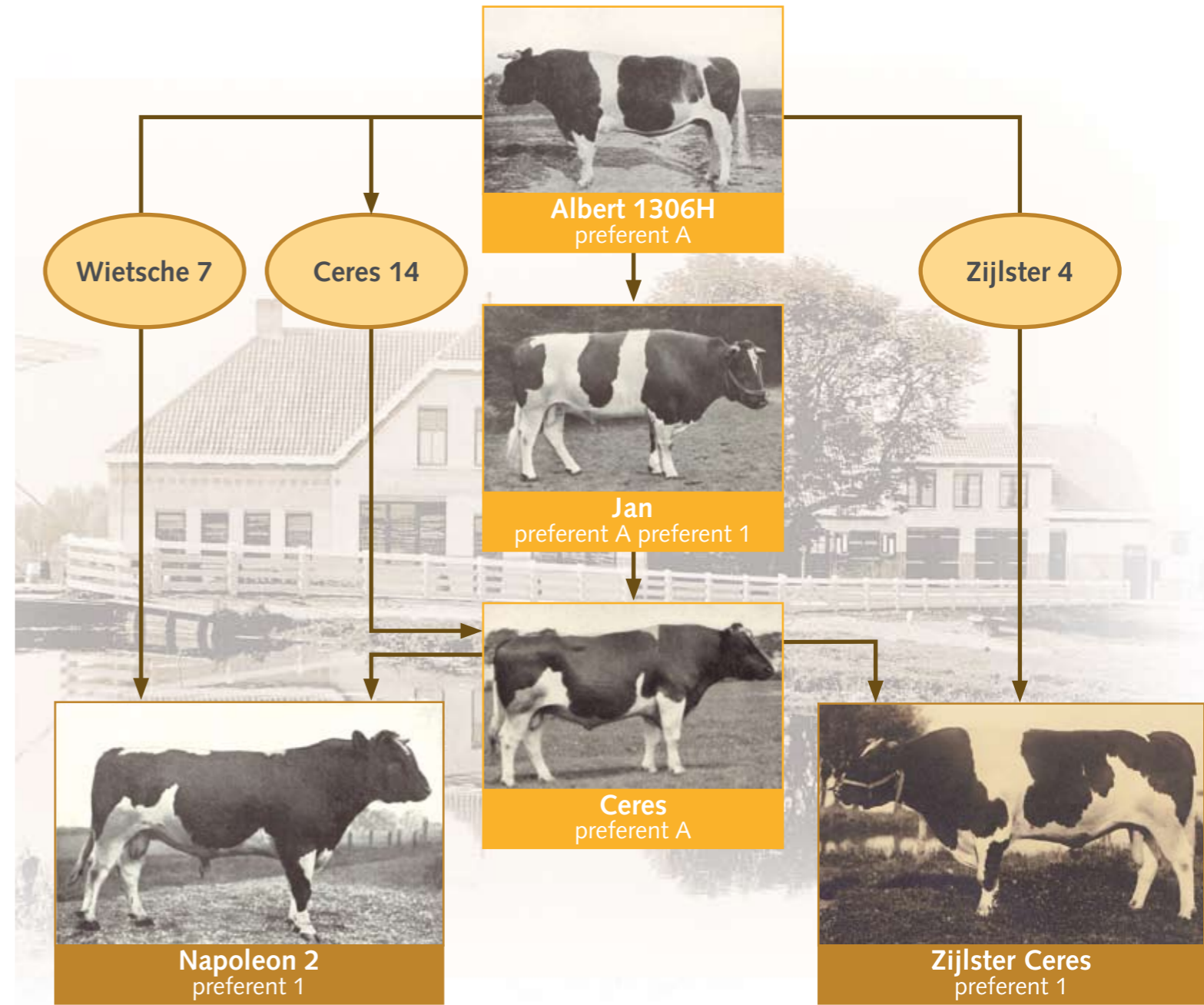
Toch kwam de show van 1913 net iets te vroeg, want de koeien die een jaar later in het NRS werden ingeschreven scoorden een belangrijk hoger puntental.

Meer nog dan zijn voorganger was Janus Stehouwer een man met uitstraling. Dat hij als kind bij een ongeluk een van zijn ogen was kwijtgeraakt deed daar niets aan af: zijn ooglap verschaftte hem zelfs een eigen imago. Hij leidde de onderneming met harde hand. Tegenspraak van het werkvolk dulde hij niet. De uit België (wegens de Eerste Wereldoorlog) gevluchte stalmeester was een man naar zijn hart en zo kon Stehouwer er blindelings op rekenen dat de zaken op 'De Vaan' in orde waren, wanneer er hoog bezoek kwam. Meer en meer werd door de leiding van het stamboek of van het ministerie gebruikgemaakt van de vlekkeloze presentatie van vee en producten. Zo was in 1914 de Deense koning Christiaan laaiend enthousiast over de inrichting.

De begeleiding van de Rijksseruminrichting – in de praktijk door de landbouwkundige Klaas Boersma – bleef intussen op het haast extreme niveau: elke dag werd de melk van alle koeien chemisch en biologisch onderzocht. En geregeld werd (zeker bij nieuw aangekochte koeien) via de caviaproef aangetoond dat de dieren absoluut vrij van tuberculose waren. En natuurlijk hoorde 'De Vaan' tot de weinige NRS-bedrijven die sinds 1910 gebruikmaakten van de mogelijkheid 'om met steun van Rijksweg de tuberculose onder hun veestapel te bestrijden.' In 1917 waren dat nog maar vijftien stamboekbedrijven in heel het NRS-gebied.

Twee Cereszonen

Nieuwe koeien kwamen er nog vaak. Regelmatig vertrok Stehouwer – met eigen

Schema, waaruit duidelijk de zeer nauwe bloedband tussen Napoleon 2 en Zijlster Ceres blijkt

chauffeur – richting Friesland om niet alleen koeien aan te kopen, maar ook een fokstier te ontdekken, die zijn fokkersideaal wist te benaderen. In 1915 werd bij de firma Schaap in Deersum de tweejarige Napoleon 2 aangekocht: een sterk op stamvader Albert 1306H ingeteelde stier, die het volgende jaar kampioen werd op de provinciale keuring in Rotterdam. Belangrijker was dat Napoleon mooie en productieve dochters gaf, zij het dat hun benen wat fijn waren en de ruime uiers een tikje 'gekloofd'. Desondanks, Napoleon 2 werd preferent in de eerste klas.

Toen de oude Napoleon in 1918 'door een noodlottig ongeluk om het leven kwam', zo schreef Stehouwer in de rijk geïllustreerde bedrijfsbrochure (die in

het Nederlands en het Engels verscheen), ging hij opnieuw naar Friesland voor een nieuwe fokstier. Dat werd een drie kwart broer van Napoleon: opnieuw een Cereszoon uit een Albertmoeder. Zijlster Ceres uit stal Simon Okkinga in Noordahuizum was op de keuring in Leeuwarden al succesvol geweest en ook in Rotterdam schitterde hij. En waar sinds 1919 op de najaarskeuringen van Gorinchem en Rotterdam lange rijen dochters – soms wel 25 – van Napoleon 2 het veld beheersten, daar namen al in 1920 de dochters van Zijlster Ceres die rol over.

Hij toonde zich niet alleen een extreme vetverhoger, de preferentschapscommissie van het NRS schreef dat Zijlster Ceres (weer) geen stierenfokker leek, 'maar

dat de vrouwelijke afstammelingen door hun adel vermoedelijk wat later rijp zijn, doch materiaal is getoond, dat wij in één woord schitterend zouden willen noemen. Deze stier was op De Vaan geheel op zijn plaats, daar kon hij zijn fokwaarde ontplooiën en heeft hij veel goeds gegeven.' Ook Zijlster Ceres werd preferent 1 verklaard. 'De Vaan' stond aan de vooravond van een periode van haast ongekende successen.

Reimer Strikwerda

In de volgende editie het tweede en laatste deel: de glorie-dagen van 'De Vaan' werden gevolgd door een sfereloos einde.